

Barcelona sense
Universitat
i la restauració de la
Universitat de Barcelona
(1714-1837)

Ferran Soldevila

Pròlegs de Jordi Casassas Ymbert
i Enric Pujol Casademont

Taula de continguts

Pòrtic, *per Dídac Ramírez i Sarrió*, 9 — La Universitat, la institució i la història. La Universitat de Barcelona entre 1714 i 1837, *per Jordi Casassas Ymbert*, 11 — Un llibre nascut en temps convulsos, *per Enric Pujol Casademont*, 21 — BARCELONA SENSE UNIVERSITAT I LA RESTAURACIÓ DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA (1714-1837), 45

Pòrtic

La Universitat de Barcelona, fundada l'any 1450 i profundament arrelada a la societat a la qual servim, està compromesa amb els valors de la llibertat, la igualtat i el progrés, i és un referent educatiu, científic, social i cultural indiscutible. El nostre esforç diari contribueix a enfortir aquests valors i a consolidar el lloc capdavanter de la Universitat en l'entorn nacional i internacional. No hem de perdre de vista, però, que són també l'empenta, la tenacitat i la fortalesa dels qui ens han precedit, fins i tot en els moments més dramàtics del nostre passat, les que han fet possible que avui siguem el que som: la primera universitat del país, un agent econòmic i social de primer ordre, i la institució més ben valorada dins del sector públic.

Llegir *Barcelona sense Universitat* ens permet endinsar-nos de ple en la nostra història. Ara fa setanta-cinc anys, Ferran Soldevila, l'acadèmic, l'historiador, plasmava en aquestes pàgines les vicissituds del període comprès entre l'any del tancament de la Universitat, el 1714, i l'any de la seva restauració, el 1837. Estroncada la seva activitat, clausurades les seves portes, la ciutat va quedar òrfena de la institució acadèmica que amb tanta perseverança havia construït. L'interval varen ser més de cent vint anys sense Universitat. Pensar-ho avui, deixeu-me que ho digui, causa vertigen.

En l'edició facsímil que presentem s'ha inclòs el prefaci que el rector de la Segona República, Pere Bosch Gimpera, va escriure just després dels bombardejos del 18 de maig de 1938 que van malmetre l'edi-

fici històric fins a deixar-lo inutilitzable. La Universitat, però, ens diu Bosch Gimpera, «resta intacta en el seu esperit». Les fotografies d'aquell temps, que podeu trobar a les obres de referència sobre la història de la Universitat, fan feredat.

La nostra és, amb tot, una història de construcció i reconstrucció, de tradició i modernitat, d'enfortiment davant l'adversitat i, sobretot, de projecció de futur. És en aquest context que us animo a llegir les abundoses i interessants descripcions de fets i ambients que trobareu en l'obra de Soldevila. La ploma de l'historiador prou que us sabrà conduir, i segur que hi trobareu moments, paraules, imatges que us sorprendran. La presa de posició de la Universitat en la guerra de Successió, la decidida defensa que els estudiants van fer de la ciutat, l'activitat dels col·legis, les acadèmies i les institucions culturals que van fer possible el retorn dels ensenyaments superiors a Barcelona formen part, al capdavant, de tot l'entramat polític i ciutadà que respira sempre rere la història i que ens ha fet ser el que som. Una universitat centenària que mira cap al futur, i que és compromesa amb el present que construïm entre tots.

La universitat, la institució i la història.
La Universitat de Barcelona entre 1714 i 1837

S'ha afirmat sovint que allò que considerem Europa coincideix amb el mapa de les seves velles universitats. Aquestes institucions del saber han estat al llarg del temps un vehicle d'integració territorial (primerament, amb els ordes regulars del cristianisme), alhora que un poderós mitjà de difusió d'un coneixement crític i, per tant, de creació d'una mentalitat col·lectiva moderna. Han ajudat, doncs, a modelar allò tan difús que podem identificar com la personalitat del Vell Continent, susceptible de ser exportat progressivament a escala mundial. Amb un paper d'aquesta magnitud, s'entén que la institució universitària hagi esdevingut, des del seu mateix origen, un instrument de i del poder i que la seva biografia institucional s'hagi vist sovint influïda per les vicissituds de la dinàmica política general.

Paral·lelament, i per la mateixa naturalesa de la seva activitat principal, la institució universitària comporta la reunió de la gent del pensament i de la ciència; i un agrupament així no sempre constitueix una bassa d'oli. La progressiva especialització dels coneixements i la consegüent especialització de les disciplines impartides a les escoles constitueixen un marc de confrontació, no sempre amistosa, a través de la qual avança el coneixement i s'ordena la successió de les generacions. És per això que la història de la universitat no pot entendre's al marge d'aquesta lògica interna, a voltes incompreensible des de fora dels seus murs. Tot i així, l'exercici professional d'uns (metges, químics, arquitectes o advocats) i la funció intel·lectual d'altres

(filòlegs, filòsofs, historiadors o teòlegs) van lligant progressivament els universitaris amb la resta de la societat, donant-los un protagonisme gens menyspreable. Una funció essencial de la universitat, i un altre element ineludible de relació amb la societat, és l'activitat docent. És així que el col·lectiu dels estudiants, en un procés històric de progressiva democratització, constitueix l'altre element rellevant, i no sempre passiu, de la història d'una universitat.

Aquest conjunt de circumstàncies i factors també ha determinat, com no podia ser altrament, la història de la Universitat de Barcelona. I el llibre de Ferran Soldevila que ara prologuem ho explica amb gran força i claredat, centrant-se en l'anàlisi d'un dels moments més dramàtics que pot viure una universitat, aquell que determina la seva pràctica desaparició. A Barcelona, els estudis universitaris van ser suprimits cinc dies després que entressin les tropes borbòniques a la ciutat, el setembre de 1714, com un dret de conquesta i en el marc de l'acció que comportà la supressió immediata de la Generalitat, el Consell de Cent o la Generala.

De fet es tracta d'una arbitrarietat que Barcelona va patir juntament amb les altres universitats catalanes, que Felip V condemnava per ser llocs de «fomento de maldades». Estudiants i professors de la Universitat de Barcelona s'havien mobilitzat obertament a favor de l'arxiduc Carles i havien participat, amb les armes a la mà, en el setge de Barcelona. Es tractava, doncs, d'un acte de violència i una demostració del poder absolut del monarca, que no dubtà a erigir una nova universitat a Cervera, població fidel a la seva causa (tot i que recerques posteriors permeten pensar que aquest compromís borbònic va ser cosa de darrera hora), però sense recursos humans i econòmics ni cap tradició cultural que n'expliqués la tria. S'ha dit que alguna cosa hi devia tenir a veure la moda de l'època de situar els campus universitaris fora de les grans ciutats, de la tensió i la disbauxa que tant podien destorbar la funció docent i el cultiu reposat de la ciència. Però

això s'hauria assolit igualment en un lloc més ben comunicat i no tan allunyat de la capital.

La causa de l'absolutisme, aquella que a principis del segle XVIII molts identificaven amb la de la modernitat política, havia comportat la pèrdua dels ordenaments i les velles institucions catalanes; i entre les pèrdues hi havia la de la universitat barcelonina. I atès que la recuperació oficial d'aquesta alta institució científica i docent no arribà fins a la instauració del règim liberal a Espanya, resultava molt fàcil, quasi natural, identificar la pèrdua amb l'absolutisme i la recuperació amb el liberalisme: una imatge d'una gran força i clarament aplicable al moment en què Soldevila escrivia aquest llibre, en plena guerra civil, quan, cent anys després de la recuperació, el «liberalisme» republicà s'enfrontava amb l'«absolutisme» franquista i el perill que aquest representava per a la cultura en general i per a la catalana en particular; un perill que s'havia materialitzat en el bombardeig que va afectar els entorns de la Universitat el 18 de març de 1938 i que deixà les seves instal·lacions pràcticament inutilitzables.

El llibre de Ferran Soldevila, *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, explica aquestes vicissituds. Però diu molt més que això. Analitza la lluita de la ciutat per recuperar la seva Universitat, una voluntat, cal destacar-ho, que es comença a manifestar, amb totes les cauteles que exigia el moment, des del 1720 mateix, tot just cinc anys després dels decrets que en certificaven la supressió; i narra també la lluita complementària, comptant exclusivament amb els recursos propis, per dotar la capital d'institucions culturals, docents i de ciència que omplissin el buit creat per l'arbitrarietat reial. Les autoritats monàrquiques declararen que, malgrat que entenien els arguments de Barcelona, el rei «pasa por encima de todas y hace ostentación de su poder y de su magnificencia», reafirmant-se en la pretensió de fer de Cervera una gran ciutat, on volien portar fins i tot la seu episcopal de Solsona.

El plet de la Universitat de Barcelona amb la monarquia borbònica va transcórrer en paral·lel al de tota la ciutat i, en general, al de tot Catalunya. La historiografia ha debatut molt sobre si va existir o no una conformitat catalana amb el règim de la Nova Planta; alguns fins i tot suggeriren que l'absolutisme representava un esforç de modernització (el reformisme il·lustrat) i de racionalització que Catalunya hauria sabut aprofitar per consolidar el seu creixement material modern. És voler veure només una part de la realitat. Les tropes borbòniques van entrar a Catalunya com en territori enemic, van saquejar Barcelona, ocuparen militarment el país, provocaren l'exili de quadres importants de la societat catalana, perpetraren actes de vexació molt significatius, etc. Es repetia, ara incrementada, la situació iniciada amb l'aixecament de 1640 i que havia culminat amb la derrota de 1652 i l'esquarterament territorial de 1659, conseqüència de la Pau dels Pirineus: tot just setanta anys abans, cal no oblidar-ho. Així i tot, al llarg del segle s'anaren succeint les resistències, les protestes i les revoltes contra el nou estat de coses. Pels volts de 1725 es va iniciar un període de creixement mantingut que arribà al seu punt àlgid el 1792 (any de la creació del *Diario de Barcelona*). Ara bé, aquest creixement era la continuació del que s'havia consolidat des de 1680 exclusivament amb les forces de Catalunya i que la guerra havia interromput; i després es va anar perfilant un model econòmic dinàmic a pesar de mantenir-se, per exemple, la prohibició reial que els catalans poguessin comerciar directament amb Amèrica durant gairebé tot el segle.

Les elits catalanes van aprendre a comptar exclusivament amb les forces pròpies i aprofitaren totes les avinenteses per generar institucions ben adaptades a la seva realitat particular, al marge o fins i tot en oposició a les generades per la corona amb la finalitat d'uniformitzar la marxa del conjunt espanyol. Ho feren, lògicament, acompanyant les demandes de protestes de fidelitat envers la nova monarquia; però durant aquest segle XVIII es va respondre a l'assimilació violenta creant un

model català diferenciat i amb prou personalitat per anar ampliant la diferenciació amb la resta d'Espanya d'aleshores endavant. Afirmar això no pressuposa pensar que la societat catalana no tingués, com qualsevol altra societat occidental en procés de modernització, un grau creixent de conflictivitat interna.

Tot aquest cúmulo de circumstàncies es va reproduir en el camp de l'alta cultura i de les institucions docents; i l'explicació d'aquest fet ocupa una part important de l'obra de Soldevila. A Barcelona s'havia conservat el Col·legi de Cordelles o Seminari de Nobles (tradicionalment en oposició amb la Universitat), regentat pels jesuïtes, un orde que s'havia mantingut fidel a la causa borbònica. També s'havien respectat els estudis de medicina, que durant aquesta època s'incrementaren amb els de cirurgia i farmàcia, els quals van adquirir una gran notorietat: la continuïtat dels estudis superiors de medicina, en un moment tan crucial per al progrés científic a escala europea, ens ajuda a explicar la rellevància que aquesta branca del coneixement ha tingut en la Universitat de Barcelona fins als nostres dies. Contràriament, per a les altres disciplines van ser molt perjudicials les constants prohibicions i interrupcions d'aquest període d'excepció, que esdevingueren extraordinàriament nocives i d'efectes igualment acumulables cap al futur.

De capital importància per al set-cents català fou la creació, el 1760 (a l'inici del regnat de Carles III), de la Reial Junta Particular de Comerç de Barcelona, que el nostre autor considera «un dels principals artífexs del ressorgiment de Catalunya». Aquesta institució resultà fonamental perquè creà escoles (la major part aplicades a totes les branques que podien contribuir al creixement català del moment) com la de Botànica, la de Nàutica, la de Taquigrafia, la de Química, la de Medicina Pràctica, la de Nobles Arts o, ja a l'inici del segle XIX, la de Física, la d'Economia Política (que dinamitzà Eudald Jaumandreu), la de Càlcul Teorico-pràctic Aplicat al Comerç, Escripura Doble i Geo-

grafia. Al marge d'aquesta funció, la Junta de Comerç va promoure estudis (com el d'Antoni de Capmany sobre la marina mercant catalana i el creixement econòmic barceloní), premis, pensionats a l'estranger, polítiques de salvament del patrimoni, etc. Ja a principis del segle XIX, fomentà l'estudi de la llengua catalana (J. Pau Ballot) i es cuidà de connectar-la amb els coneixements científics que s'anaven desenvolupant en les seves càtedres i escoles.

Al costat de la Junta de Comerç també es va crear, com un reflex del que succeïa a països com França o Itàlia, la Reial Acadèmia de Bones Lletres (1729). Tot i reconèixer que en els primers anys de la seva existència l'Acadèmia no va tenir un nivell gaire alt, Soldevila no s'està de destacar que un dels objectius fundacionals d'aquest organisme va ser el de redactar la història de Catalunya. No s'assoliria mai la culminació d'aquesta empresa, però la seva simple formulació indica la sensibilitat diferencial de què s'imbuïen aquests homes de la recuperació del set-cents. Més important va ser la labor de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, amb les seves seccions de geometria, àlgebra, meteorologia, electricitat, òptica, botànica, química, agricultura, etc. Aquesta institució, juntament amb l'Acadèmia Medicopràctica (també de 1770), va fer un paper rellevant en la represa de la Universitat barcelonina al segle següent.

A l'època en què escrivia Soldevila, un company seu i des de 1934 ajudant de seminari de la Universitat Autònoma, Guillem Díaz-Plaja, parlava de l'acció cultural catalana de finals del segle XVIII com d'un preromanticisme i una prerenaixença. No cal dir que es tractava d'un punt de vista, corroborat per la recerca posterior, que interessava especialment al nostre autor. A més de la importància que aquest món institucional i cultural setcentista hauria de tenir en la represa universitària, el fet de qualificar-lo de prerenaixença li conferia una rellevància nacional de primer ordre. Així, la represa universitària de 1837 es podia presentar, cent anys després, com un èxit liberal i nacional alhora.

La creació d'una Universitat o Estudi General a Barcelona, ja fos com a trasllat de la de Cervera o com una creació al marge d'aquella, va continuar sent un objectiu de les autoritats barcelonines des de 1796 endavant. No va ser un camí fàcil, i el llibre va desgranant les circumstàncies bèl·liques, polítiques o sanitàries (brots epidèmics) que contribuïren a retardar-la. El fet que es produís un primer retorn durant el Trienni Liberal i que s'identifiqués tant la ciutat com la seva Universitat amb el constitucionalisme s'acabà convertint en un greu contratemps. El decret del reposat rei absolut Ferran VII que abolia tot el que s'havia fet durant el període liberal («como si no hubiese sucedido jamás») va afectar lògicament la Universitat i, a més a més, va comportar una purga important de professorat i d'alumnat, l'anul·lació de plans d'estudi, un control institucional, etc. És per això que, quan es recuperà la institució (no sense entrebancs i endarreriments), amb el règim liberal espanyol aparentment consolidat, podem posar l'èmfasi en aquella equació que, com hem vist més amunt, permet lligar l'activitat universitària amb el liberalisme i la seva situació crítica amb l'absolutisme.

Enric Pujol ens explica a continuació que el llibre *Barcelona sense Universitat* era tan sols una peça del projecte d'escriure una història de la Universitat de Barcelona des de la seva fundació fins a l'etapa republicana. Era un projecte ambiciós i insòlit del Seminari d'Història de Catalunya que havia posat en marxa la Universitat Autònoma i, per tant, plenament implicat amb l'intent de reforma i catalanització universitàries endegat a partir de 1931-1933. Aturat l'anàlisi el 1837 (amb un petit epíleg de 1842 que recollia el decret de ratificació), no sabem com s'hauria plantejat l'estudi i la valoració del model d'Universitat Literària provincial que s'esdevingué a partir d'aquell moment. Podem afegir que la manca d'una història de la Universitat de Barcelona s'ha anat compensant amb aportacions parcials i, darrerament (i amb el suport institucional), amb l'aparició dels volums *La Univer-*

sitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450 (2008) i La Universitat de Barcelona. Història dels ensenyaments (1450-2010) (2010), ambdues obres coordinades pels professors Francesc Gracia, Josep M. Fullola i l'autor d'aquestes ratlles.

Barcelona es va poder beneficiar de tot l'esforç institucional, cultural i científic abans esmentat; com també del personal format en aquell període d'excepció sense universitat, entre el qual hi havia gent d'una gran vàlua que es va anar integrant a la universitat oficial a mitjan segle XIX. Però el model d'universitat era marcadament centralista i això es notava en el control del professorat, en les limitacions pressupostàries i les restriccions en les despeses (per exemple en la compra de llibres, que s'havia de fer a través de la madrilenya Universidad Central), en les dotacions, en la impossibilitat d'impartir el doctorat, en l'exclusió de la llengua catalana i la total desconexió entre el que s'explicava i investigava i la realitat de Catalunya. És així com s'anà estenent la convicció que existia una universitat oficial encarcarada, amb professors funcionaris cada cop més desmotivats i, sovint, amb comportaments clarament i agressivament espanyolistes.

A les darreries del segle XIX, la Universitat de Barcelona es veié afectada per dos processos confluents i, com sempre, per l'impacte de la dinàmica política i social general on s'inseria. D'una banda, el corrent espanyol favorable a la reforma de l'ensenyament en el qual Barcelona s'integrà organitzant la segona edició del Congreso Pedagógico Nacional (1888) i la Segona Assemblea Universitària (1905); d'altra banda, la intervenció del catalanisme polític, conformat en bona part per joves universitaris i gent acabada de llicenciar, tots convençuts de la mediocritat de la universitat oficial: «un negociat de coneixements científics i transmissor esclerotitzat de la cultura oficial», com deia Enric Prat de la Riba. El catalanisme va convocar el Primer Congrés Universitari Català (1903), on es van fer diverses ponències que demanaven reformes, autonomia universitària i la catalanització de la ins-

titució. Finalment, veient que no es podia avançar en la creació de la Universitat Nacional Catalana i que seria gairebé impossible la catalanització de la institució oficial, el Congrés optà per crear l'estructura paral·lela dels Estudis Universitaris Catalans, amb càtedres de Dret Civil Català, Llengua i Història de Catalunya, Art Català, Economia Social i Política Aranzelària, Geologia, Pedagogia, Llengua Catalana i Estudis Portuguesos, entre d'altres.

Ferran Soldevila, l'autor d'aquest llibre, és fill d'aquest corrent en el qual quedaven perfectament entrelligades la ciència, la cultura i la reivindicació nacional: s'entén, doncs, que vinculés amb naturalitat la historiografia amb el pensament polític i el compromís nacional i que es trobés plenament involucrat en el procés que desembocà en el congrés universitari del qual sortí el document de demanda d'autonomia de la Universitat de Barcelona (gener de 1919). Soldevila s'incorporà a la Facultat de Lletres com a jove professor el 1931, en el moment en què aquest centre es convertia en pioner de la reforma que culminà en el decret d'autonomia de la Universitat de Barcelona, el juny de 1933. Així, el nostre autor podia experimentar en primera persona que un cop més s'acomplia la norma històrica que lligava la reforma i la catalanització de la institució amb la instauració d'un règim amb més llibertats com era el republicà i amb l'assoliment de l'autonomia política.

Tot el procés de reforma autonòmica comportà problemes polítics i corporatius universitaris de primer ordre. La supressió de l'autonomia catalana arran dels fets del 6 d'octubre de 1934 (amb el rector empresonat, el Patronat dissolt, la representació estudiantil suprimida, etc.) o les tensions que portaren el país des de les eleccions del febrer de 1936 (gràcies a les quals fou possible la restitució del Patronat) fins a l'esclat de la guerra civil, així com la virulència del procés revolucionari que s'encetà a continuació (amb la primera purga de professorat «desafecte» que dugué a terme un comitè depurador promogut pel

conserge Francesc Crespillo), constitueixen una seqüència que no féu cap bé al normal desenvolupament de les tasques universitàries, que radicalitzà extraordinàriament les posicions polítiques i les corporatives, i que esdevingué el pitjor escenari per a l'evolució de les reformes que es volien endegar des de la Generalitat i el govern de la República.

En aquest ambient extrem dels primers mesos de la guerra, quan pertot arreu proliferaven revolucionaris i la universitat a cada moment perillava de ser intervinguda o confiscada pel fet de ser el «temple de la cultura burgesa», el rector comissari Pere Bosch Gimpera nomenà el professor agregat d'Història Ferran Soldevila director de la Biblioteca General Universitària. I fou des d'aquesta responsabilitat, i aprofitant la interrupció extraordinària de les classes, que el nostre autor escrigué el llibre que ara prologuem. S'entén, així, la passió que traspuen les seves planes. Però d'altra banda sorprèn, ateses també aquestes circumstàncies excepcionals, el rigor historiogràfic i la qualitat literària de la seva obra.

De ben segur, el lector actual sintonitzarà a la perfecció amb el llibre de Ferran Soldevila, atès que, un altre cop, en el seu moment històric hi ha circumstàncies polítiques externes i corporatives internes que entrenoquen aportant dosis de gran tensió al normal desenvolupament universitari. Però, potser, aquesta obra permetrà igualment il·lustrar, enfront dels partidaris de les visions catastrofistes, de quina manera la institució universitària ha tingut, i sembla que continua tenint, la fortalesa suficient per sobreviure als tràngols més difícils.